

Szintézis – „darabokban”

Grendel Lajos: *Összegyűjtött elbeszélések*

MMA Kiadó, Budapest, 2023

A 2018-ban elhunyt Grendel Lajos nem tartozik az utóbbi évtizedek magyar irodalmának mellőzött vagy elfeledett alakjai közé. Műveire az 1970-es évek végétől – mind a szélesebb értelemben vett (művelt) olvasóközönség, mind a szűkebb szakma, a kritikusok, az irodalomtörténészek részéről – folyamatosan élénk érdeklődés irányul. Kevés olyan határon túli magyar szerzőt említhetünk, aki ilyen mértékű elismertségre tett volna szert – „mindkét hazájában”. Sőt: Grendel munkásságát nemcsak a szlovákiai és a magyarországi magyarság (vagy akár úgy is fogalmazhatnánk: az összmagyarság), hanem a szlovákság körében is sokra becsülik. Ami természetesen nem függetlenül a körülménytől, hogy az író életművének jelentős része szlovákul is olvasható Karol Wlachovský kongeniális fordításában.

Az viszont már Grendel Lajos egykori pályatársának és barátjának, az író hagyatékát gondozó szerkesztőnek, Tóth Lászlónak, illetve az MMA Kiadónak köszönhető, hogy a közelmúltban újabb, immár posztumusz Grendel-kötetek jelenhettek meg idehaza (*Összegyűjtött elbeszélések; Naplók könyve*). Ezek a reprezentatív szövegkiadások jó alapot teremtenek ahhoz, hogy a Grendel-életmű iránti befogadói figyelem az író halála után is eleven maradjon és új impulzusokhoz jusson.

Írásom tárgya az *Összegyűjtött elbeszélések* című könyv, amely Grendel teljes novellaírói életművét magában foglalja. A közel hétszáz oldalas munka két nagyobb egységre tagolható. Az első egység az író által összeállított és megjelentetett négy „szerzői kötet” – a *Hűtlenség* (1979), a *Bőrön-*

dők tartalma (1987), *Az onirizmus tréfái* (1993) és a *Rossz idők járnak* (2016) – anyagát tartalmazza. Az említett novellásköteteket a szerkesztő egységes művekként értelmezi, ennek megfelelően az eredeti kötetkompozíciókat változatlan formában közli újra („elrejtve” az egyes művek megírásának vagy megjelenésének pontos időrendjét). A második egységben (a szerkesztő szóhasználata szerint: a *Függelékben*) szereplő, szerzői kötetben ez idáig kiadatlan novellák a folyóiratbeli publikálásuk időrendjében követik egymást.

Voltaképpen sem az első, sem a második egységhez nem sorolható – de az előbbibe ékelődik be – a zömmel az író első három novelláskötetének anyagából válogatást nyújtó *A szabadság szomorúsága* című kötet négy darabja, a *Robi és Marek*, a *Lázár*, a *Látogatók* és az *Ami a híradókból kimaradt*, amelyek a 2002-ben napvilágot látott könyv novellái között a kivételek közé tartoztak, vagyis azelőtt nem jelentek meg szerzői kötetben. Így *A szabadság szomorúsága* a jelen elbeszélés-gyűjteményben igazából már nem egy kötetnek, hanem egy olyan kisprózabloknak a címe, amely kizárólag ezt a négy művet foglalja magában. Tóth László természetesen a szövegismételek elkerülése érdekében alkalmazza ezt a praktikus szerkesztői megoldást.

A *Függelékben* is akad olyan mű, amely „kilóg a sorból”. Itt olvasható az író debütáló elbeszélése, *A teniszlabda*, amely eredetileg az *Irodalmi Szemle* 1970. januári számában jelent meg, és amely Grendel *Szép históriák* című 2001-es novellaválogatásának az egyetlen olyan darabja volt, amelyik korábban nem került be szerzői kötetbe.

A jól átgondolt szerkesztői koncepció – amelyet Tóth László a kispróza-gyűjteményhez írott informatív utószavában részletesen ismertet – mindössze két ponton kifogásolható. Nem illik bele a kötetbe a *Mai próféta* című prózavers, amely – narratív mozzanatai ellenére – a legkevésbé sem felel meg a novella műfaji kritériumainak. Az is nehezen érthető, miért kapott helyet a könyvben a *Találkozásaim Utolérhetetlen Énenmmel*, amelyet Grendel eredetileg valóban novellaként publikált a *Kortárs* című lap 1991. decemberi számában, ám utóbb kiderült: ez a szöveg egy terjedelmesebb műnek, az 1992-ben kiadott *Einstein harangjai* című regénynek az első fejezete. Grendel más esetekben is jelentette meg részleteket a készülő regényeiből különböző folyóiratokban (például 1978–79-ben az *Éleslövészet*ből adott mutatványokat az *Irodalmi Szemlé*nek, az *Einstein harangjainak* egy másik szövegrészét pedig a *Tiszatáj*ban publikálta 1991 novemberében), de azokat az írásokat nem közli újra a jelen kötet. A szerkesztő eljárása tehát – ebben a vonatkozásban – nem tűnik következetesnek.

Ám ne tévesszük szem elől: a fenti kritikai észrevételek nem érintenek lényegi tartalmakat. Elsődlegesen azt kell hangsúlyoznunk, hogy a könyv létrejöttének háttérben rangos szerkesztői teljesítmény áll.

*

Az elbeszélés-gyűjtemény mind tematikai, mind – szűkebb értelemben vett – poétikai szempontból rendkívül gazdag és sokszínű szövegkorpuszt alkot. Ez a nagyfokú változatosság szoros összefüggésbe hozható az író paradigmaváltó törekvéseivel. Grendel a csehszlovákiai, szlovákiai magyar szépróza – ezen belül a novellisztika – megújításában nemcsak teoretikusként, esztétikai ideológusként, éles megfogalmazásokban bővelkedő kritikák, programcikkek szerzőjeként, hanem alkotóként is meghatározó szerepet játszik. Pályakezdésének pillanatától, az 1970-es

évek elejétől kezdődően új és új novellatípusokkal kísérletezik. Már első novellairói korszakában sem használja a 19. századi gyökerű realizmus – általa kiüresedettnek minősített – eszköztárát. Nem idegenkedik a többszólamú narrációtól, a nézőpontok szeszélyesnek tűnő váltakoztatásától, a próza szubjektívizálásától és intellektualizálásától. Attól sem retten vissza, hogy elbizonytalanítsa – egy művön belül – az egyes szövegegységek közötti oksági kapcsolatokat. Történetmondása gyakran szélsőségesen kihagyásos szerkezetű.

Mestere, Mészöly Miklós nyomán a kevéssé bekezdésből álló, ömlesztett szövegprózával is megpróbálkozik. Ez utóbbira példa a hetvenes évekbeli csehszlovákiai sorkatonai szolgálat élményvilágát rendhagyó módon megörökítő *Tizennyolc nap*, amely aligha értelmezhető a hagyományos olvasási stratégiák segítségével. Az elbeszélés terjedelme mindössze tizenhárom oldal – ám ebbe a szűk keretbe egy kisregény anyagát zsúfolja bele az író. A szubjektív narrációt alkalmazó, egyetlen hatalmas monológot képező mű megszámlálhatatlanul sorjázó utalások, képzettársítások, gondolati ugrások bonyolult, szinte áttekinthetetlen szövevényeként írható le. Mindemellett a *Tizennyolc nap* befogadását az sem könnyíti meg, hogy a mellékszereplők rövid megnyilatkozásai olykor jelöletlenül ágyazódnak be az elbeszélő-főhős szövegembe.

Az idősödő Grendel töredékes életútintertéjéből – annak egy 2017-ben megjelent részletéből – kiderül, hogy az író novellisztikája egyik legjobb darabjaként tartja számon ezt az erőteljesen önéletrajzi ihletésű közérzetprózai alkotást.

Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy egy 2013-as naplójegyzetében három csoportba sorolja korai elbeszéléseit. Megkülönbözteti azokat, amelyek Ottlik-hatást tükröznek (ilyennek véli iskolanovellái közül a *Tantörténetet*, a *Tanügyet* és a kollégiumban játszódó *Samukát*); azokat, amelyek a Mészöly-próza nyomvonalán haladnak (szerinte ilyen a nevelőotthon

fullasztó közegét több különböző látószögből megidéző *Hűtlenek* és az említett *Tizennyolc nap*), illetve azokat, amelyekben már határozottabban kezd megformálódni önálló, másokéval össze nem téveszthető írói egyénisége. Azé az alkotóé, aki elmossa a határvonalakat a valóság és az álom, a reális és a szürreális, a „van-világban” gyökerező és az imaginárius között. Az utóbbi, harmadikként említett kategóriához – az általa külön kiemelt és pozitívan értékelt *Egy este Amerikában* és *Valami történni fog* mellett – olyan műveket társít, mint *A teniszlabda*, a *Szép história* és a *Mire lehull a hó*.

A *Bőröndök tartalma* és *Az onirizmus tréfái* kötetek filozofikus művésznovellái, mértékletesen vérfagyasztó grand guignoljai és szofisztikált erotikus felnőttmeséi félreérthetetlen tanúbizonyságát adják annak, hogy a novellaíró Grendel Lajos megtalálta a saját hangját. Nem mintha ne kúsznának be különféle irodalmi és társművészeti hatások, reminiszenciák az érett alkotó szövegeibe. A *Bőröndök tartalma* című elbeszélése például egy Borges-novella, a *Homokkönyv* újraírása (nem mellékesen: Grendel az argentin írónak ajánlja művét). A *Még innen* aforizmaszerű Cortázar-idézetet tartalmaz. A két dél-amerikai szerzőtől eredeztethető inspirációk ugyanakkor karkai sugallatokkal ötvöződnek. Kolozsi Orsolya joggal mutat rá arra, hogy a *Szemérmes beszámoló egy álom közepéről* voltaképpen nem más, mint *A per* című Kafka-regény tömör parafrázisa. Az *onirizmus tréfái* sorozat darabjai pedig a szürrealista mozgalom klasszikusainak – köztük a spanyol filmrendezőnek, Luis Buñuelnek – a fekete humorát hasznosítják újra.

A középső korszak hívószavainak listáján feltétlenül ott kell szerepelnie a – fogalmi értelemben vett – kísértetiesnek, a fantasztikumnak, a groteszknek, az abszurdnak, illetve az intertextualitásnak, az autoreferencialitásnak, az önreflexivitásnak.

Mondhatnánk: logikus fejlemény, hogy a szociografikus realizmus kérlelhetetlen ellenfele egyfelől magikus realista alkotóvá

válí, másfelől olyan ironikus és önironikus „irodalmi íróvá”, aki folyamatosan kisiklatja, dekonstruálja, egyszersmind új és új kontextusokba helyezi a saját történeteit. A korábban kevés populáris eszközzel élő alkotó mindeközben meggyőződen igazolja, hogy a meghökkentés mellett az igényes szórakoztatáshoz is remekül ért. A kilencvenes évek elejétől átmenetileg még a satirikus ábrázolási módszer is előtérbe kerül Grendel novellavilágában – igaz, ahogyan Elek Tibor hangsúlyozza, ez a publicisztikus társadalomkritikától elválaszthatatlan, harsányabb kifejezés-mód a szerző ekkoriban és valamivel később keletkezett regényeiben teljesebben ki igazán.

*

Ahogyan az esszéista–publicista, úgy a novellista Grendel tárgyalásakor sem hagyható figyelmen kívül, hogyan viszonyul az író a hagyományközösség – a nemzet, illetve a korábban nemzetiségnek nevezett őshonos kisebbség – problémaköréhez. A népi elkötelezettségű szlovákiai magyar író és szerkesztő, Duba Gyula egy 2008-as visszaemlékezésében individualista gondolkodású alkotóként jellemzi a pályakezdő Grendelt: „Mintha az írói egyéniség individuális szabadságának lendülete szabadulni próbálna közösségi terheitől!” Duba nem áll egyedül ezzel a véleményével. Érdekes, hogy a posztmodern szemléletű irodalomtörténész, Szirácz Péter is hasonló következtetésekhez jut el 1995-ben kiadott Grendel-kismonográfiájában. Így ír a korai, szerzői kötetbe nem került novellákról: „Alapvető jellegzetességük, hogy Grendel a személyiség világba-vettségének feltételeire kérdez általuk, oly módon, hogy *kerüli* az individuális közösségi meghatározottságainak kérdésköreit. Ebben az értelemben Grendel a szlovákiai magyar próza »magánosítója« a hetvenes évek elején.” Ugyanakkor az éles szemű felvidéki magyar kritikus, Zalabai Zsigmond 1977-ben – azaz két évvel Grendel első kötetének a megjelenése előtt – a következő megállapítást teszi a fiatal

író egyik elbeszéléséről: „Az a fajta társadalmi témájú novella, amely egyféle szlovákiai magyar jelenidejűség szellemében íródott volna, ugyancsak ritkán olvasható; hirtelenében csak Grendel Lajos *Tanügyét* tudjuk említeni (*Irodalmi Szemle*, 1977/6), amely egy frappáns történet ürügyén mély gondolatisággal veti föl a »nemzetiségi csoportérdek« és a nemzetiségi egyén erkölcsi magatartásának lehetséges viszonyait.” Azt, hogy Zalabai meglátása jól megalapozott, a *Hűtlenek* című kötetben (is) olvasható *Tanügy* alábbi részletével igazolhatjuk: „- Szeretném [...] valami magasabb szempontra is felhívni a figyelmét. Az iskola érdekei azt kívánják, hogy ne bolygassa az ügyet. Ami történt, nem tett jót az iskola hírnevének. Egyre kevesebb a diákunk. *Egyre kevesebb a magyar diák a városunkban.* Ha így megy tovább, tíz év múlva bezárhatjuk a kapuinkat. Hasonló botrányok csak ártnak az ügyünknek. Az ön ügyének is, ne feledje.” [Kiemelés tőlem – M. G.]

Az idézett szövegrészben a novella egyik fontos szereplője, egy felvidéki város magyar tannyelvű gimnáziumának igazgatója nem egyszerű diáklétszámcsökkenésről, hanem kifejezetten a magyar tanulók számának csökkenéséről beszél. (Tegyük hozzá: a magyarok szlovákiai területeken szinte mindenhol kimutatható visszaesés legfőbb oka az, hogy 1968 után a felvidéki magyar szülők egyre jelentősebb hányada kezdi magyar helyett szlovák iskolába járattatni a gyermekeit – annak érdekében, hogy ők, a „reményteljes utódok” majd jobban boldoguljanak az életben, mint sokat szenvedett felmenőik.) Az más kérdés, hogy ez a megszólalás összességében nem túl hiteles, hiszen a liliumtíprással hírbe hozott igazgató a saját, erkölcsi szempontból kétes ügyének részletes feltárását az általa vezetett intézmény „magasabb szintű” érdekeire való hivatkozással akadályozza meg.

A fenti szemelvény alapján nem úgy tűnik, hogy a fiatal Grendel – kisprózai

írások szerzőjeként – maga mögött hagyná a csehszlovákiai magyar közösségi tematikát. Sem a vátesz, sem a krónikás szerepét nem vállalja ugyan a felvidéki magyarság képviselőjében, de ügyel arra, hogy az individuum látószögét érvényesítő történeteiben is megjelenjenek a „helyi jellegzetességek”, a nemzetiségi élet és kultúra sajátos színei.

A *Bőröndök tartalma* kötet egyik emlékeztető darabjának, a *Csehszlovákiai magyar novelláinak* a címadása nem nélkülözi az iróniát. (Valószínűleg az extenzív totalitást felmutató „csehszlovákiai magyar nagyregény” megírásának lehetetlenségére utal. Mint ismeretes, az esszéista Grendel egyszerűen fantazmagóriának tartotta azt a prózapoétikai normává emelt irodalompolitikai igényt, amely efféle grandiózus munka létrehozására sarkallta a felvidéki magyar írókat a Husák-korszakban.) A filológiai oknyomozásra vállalkozó – ám e téren lehetetlen küldetést teljesítő – bölcsészhallgató történetéből mégis kiemelhető egy olyan részlet, amely a „magyar kisebbségi finitizmus” esztétikai síkra helyezett eszméjét komoly hangon, hiteles líraisággal szólaltatja meg: „Ez a föld az elszalasztott lehetőségek földje, gondolta keserűen [Vigh, a novella főhőse]. Csak itt eshet meg olyasmi, hogy van egy nagy költő, aki nem látja értelmét, hogy a verseit kiadják, csak itt eshet meg, hogy ezt a nagy költőt le lehessen tagadni, s csak itt eshet meg, ami vele történt, hogy amikor kezében már a kulcs, amely a kincsesládát nyitja, ő ezt a kulcsot könnyelműen visszajuttatja tulajdonosának, hogy az magával vigye a sírba.”

Érdemes egy pillantást vetni az ugyanabban a kötetben fellelhető, komor tónusú *Legutolsó ítéletre* is, amely egy szigorú értékrendet követő anya és dezorientált felnőtt fia hazugságokra és elhallgatásokra épülő, majd tragédiába torkolló kapcsolatot jeleníti meg elemi erővel. E mű zárata a szülőföldtől való elszakadás problémáját veti fel – igaz, nem történeti vagy politikai, hanem kifejezetten egzisztenciális

összefüggésben: „eljött október elseje, Péter bevonult katonának. Nem sejtettük, hogy utoljára láttuk őt. Leveleinkre nem válaszolt, s csak pár éve tudtam meg, hogy miután leszerelt, Magyarországra nősült. De a címét egyikünk sem szerezte meg. L. úgy véli, hogy aki innen Magyarországra költözik, a múltja elől menekül. Péterre gondoltam, és egyetértettem vele, bár lehet, hogy egyáltalán nem így van.”

Már a független Szlovákia létrejötte után, a Mečiar-korszakban íródik a majd-hogynem kisregény terjedelmű *Robi és Marek*, amely szociálpszichológiai esettanulmányként is felfogható. Az érzékeny és merész témaválasztású realista mű a szlovák–magyar kultúraközi kommunikáció feszítő ellentmondásait vizsgálja – mérlegel úgy, hogy „kísérleti jelleggel” nem a magyar, hanem a szlovák nézőpontot juttatja érvényre. Az elbeszélés hősei kallódó szlovák fiatalok, akik rendkívül fogékonyak a rendszerváltozás után széles körben hódító historizáló etnoprotekciónizmus tanai iránt, ebből fakadóan önzonosságuk egyik sarkalatos eleme a magyarellenesség. Grendel, illetve az E/3., heterodiegetikus narrátor nem démonizálja Robit, a mű középponti alakját; ehelyett próbálja megérteni, miért vált ez az alapvetően nem rossz szándékú fiatalember az idegen elnyomók örök áldozataként feltüntetett „szegény és szelíd szlovák nép” eszméje köré szőtt – végtelenül egyszerű, ám roppant veszedelmes – politikai mítosz elszánt hívévé, és ezzel egyidejűleg az előítéletes gondolkodás, mi több: a xenofóbia megszállottjává. Az elbeszélés izgalmas fordulatot vesz, amikor a kamaszkorú Robi szembesül azzal a ténnyel, hogy anyai ágon magyar származású. (Sokat elárul a korabeli szlovák viszonyokról – és enniben a *Robi és Marek* korjellemző prózai alkotás –, hogy a szülei ezt másfél évtizeden át sikeresen titkolták előle. Mindez nem az írói fantázia terméke: hasonló esetek a fikció világán kívül is számtalanszor előfordultak a vegyes nemzetiségű családok életében.) A főhős számára sokkoló felismerést azonban nem követi po-

zítív irányú világnézeti változás. Robi nem képes meghaladni korábbi önmagát; a katarzis elmarad.

*

Kijelenthető, hogy a 2010-es évtized elején félfordulat megy végbe Grendel Lajos prózapoétikájában. Az író kései novellisztikájában előtérbe kerül a valóságreferencialitás, mi több: a fiatal (és a középkorú) Grendel által egykor erőteljesen kárhozott szociografikus színezetű realizmus is. Visszaszorul ellenben a satirikus hangneme, az irónia; továbbra is meghatározó marad ugyan, de megszelídül a groteszk. A fantasztikum jóval kisebb mértékben van jelen az újabb novellákban, mint azokban, amelyek az 1980-as, 1990-es években születtek. A kisepikai alkotások nyelvi minőségét a redukcionizmus határozza meg. Grendel kifejezésmódja – amely valaha művesen kimunkált és ezerárnyalátú volt – leegyszerűsödik, eszköztelenné, szikárrá válik. A mondatai is lerövidülnek. Az író minden feleslegesnek minősíthető leírást vagy reflexiót kiiktat ezekből a kisebb lélegzetű – átlagosan ötoldalmi terjedelmű – szövegekből. A novellazárlatok gyakran jelzésszerűek; valóságos iskolapéldái a tömörítésnek, a sűrítésnek.

Ismeretes, hogy az író 2011-től súlyos betegséggel küzdött, amely a nyelvi kompetenciáját, a fogalmazási készségét is negatívan befolyásolta, így megnehezítette számára az írást. Ennek ellenére folyamatosan alkotott – haláláig. Utolsó novelláskönyve, a *Rossz idők járnak* kerekén húsz írást tartalmaz. Közöttük kevés olyat találunk, amely kiemelkedő értékű lenne – ám itt nem az egyes művek számítanak, hanem a kötet egésze. Márpedig az összkép egyértelműen pozitív. Rokonszenves az író szociális érzékenysége, etikai elkötelezettsége. A megértő attitűd soha nem hiányzott Grendel kisepikájából, ám most nyíltabban, kevésbé áttételesen érvényesül, mint korábban. A novellák – irodalomantropológiai vonatkozásban – a redukciós humán modell különböző változatait jelenítik meg: kiszolgáltatott helyzetű,

hanyagló létmódú emberekről szólnak, akik a szegénység, a betegség vagy éppen az öregség terheit hordozzák.

Az idősödő író rövidprózájában nem a képzelet, hanem a történelmi – és azzal szoros összefüggésben: a nemzedéki – emlékezet jut kitüntetett szerephez. Grendelt a csehszlovákiai magyar félmúlt három nagy sorsfordulója foglalkoztatja. 1.) 1945–1948: a magyarság kollektív bűnössé nyilvánításának, a kitelepítéseknek, a reszlovakizációnak, a magyar értelmiség ellen irányuló represszív intézkedéseknek az időszaka. 2.) 1968: a szép remények és a nagy kiábrándulás éve. Érdekes, hogy Grendel írói témája nem a voltaképpeni „prágai tavasz”, hanem a csehszlovákiai reformkísérletnek véget vető katonai akció. Pontosabban: a ’68-as év késő nyarán és őszén lezajló eseménysor egyik mellékszála – nevezetesen az, hogy a szovjet vezetésű intervenció keretei között magyarországi magyar katonák is részt vesznek a Felvidék megszállásában. Ez a furcsa fejlemény a dél-szlovákiai magyar közösséget külön kihívás elé állítja; sokakat összezavar, de a fiatalokat és általában a naivabbakat bizakodással tölti el. Az utóbbiak a felszabadítóikat látják a megszállókban, ám illúzióik hamar szertefoszlának. A Magyarországról érkező katonák, akik úgy kerülnek bele ebbe a történelmi szituációba, mint Fabrizio del Dongo a waterloo-i csata forgatagába, gyakran még azzal sincsenek tisztában, hogy a Felvidéken magyarok is élnek, nem csak szlovákok. Hosszabb távon pedig mindenki számára nyilvánvalóvá válik, hogy a Varsói Szerződés kötelékében szolgálatot teljesítő magyar(országi) csapatok éppenséggel a Husák-féle állagörző kommunista „normalizációs” folyamat megalapozásához járulnak hozzá – a maguk kétségkívül szerény eszközeivel. 3.) 1989: a rendszerváltás, a „bársonyos forradalom” éve. Néhány katartikus pillanat után egy új, átmenetinek vélt, ám igencsak elhúzódó válság-

korszak veszi kezdetét. A kilencvenes évekbeli súlyos gazdasági megrázkódtatás következtében ismét tömeges társadalmi jelenséggé válik a lecsúszás, a deklasszáció. Ráadásul hatalmi pozícióhoz jutnak a szélsőséges szlovák nacionalizmus képviselői – így a magyar kisebbségnek a demokrácia viszonyai között is a megmaradásért kell küzdenie.

Az egymásba fonódó személyes, nemzedéki és történelmi tapasztalatokat öszszegző novellák a félmúltat a rendszerváltás utáni évtizedek „jelen idejéből” visszatekintve értelmezik. De nemcsak a félmúlt történelmláncolata, hanem az emlékezés, az időszembesítés értelemadó tevékenysége is reflektálttá válik bizonyos szöveghelyeken. A *Mintha szabadságon lennénk* alábbi részlete az „akkor” és a „most”, a megtörtént és a „tudott megtörtént”, az alulnézeti és a felülnézeti látószög, az eseményekkel egyidejű, illetve az azokhoz képest utóidejű perspektíva (perspektívák) ütköztetésének tankönyvbe illő példaként idézhető:

„- Nem azért jöttek a magyar katonák, hogy csak úgy ukmukkfukk visszavonuljanak. [...]

- De hiszen itt vannak az oroszok is. Sőt, főleg azok...[...]

- Hát most megmondolják magukat. A csehek és a szlovákok elárulták őket.

- És mi? Mi hova álljunk?

Most már nevetséges [mindez], de akkori-ban, 1968-ban nem volt az. A rengeteg idő betemet mindent, lassan betemet engem is, [...] lassan úgy jár az ember a régi városban, idegenül, mint akit véletlenül erre vitt a sors, de voltaképpen alig van köze hozzá. És persze megöregedtünk, még ha a lélek nem is csak hálni jár belénk.” [Kiemelés tőlem – M. G.]

Egy élete delelőjén régen túljutott ember alig rejtett önvallomása ez fiatalságról, öregségről, egzisztenciális időről, szakadatlan útkeresésről, elmúlásról – nemzedéki és nemzetiségi értelmezési keretben.

Mórocz Gábor

MÓRO CZ GÁBOR (1981) bölcsész-tanár, szerkesztő. Kötete: *Buda Ferenc* (2020).